

แม่หญิง
: สถานภาพและบทบาทที่ปรากฏในบทสູ່ขวัญอีสาน*
รศ.จิรภัทร แก้วกู่

บทนำ

ภาพที่บุคคลในสังคมมองเห็นตัวของ “แม่หญิง” และความสัมพันธ์ของตัวเธอกับสภาพรอบตัว เป็นภาพจริงที่มีบุคลิกลักษณะความเป็น “ภาพขาว” เป็นเทวี “ย่าสังกะสี, สังโคสา” ผู้สร้างโลก เป็นพระ “ธรรณี” ผู้รับรองทุกอย่างไว้ในตัว และเป็นท้าว “มหาพรหม” ผู้เกิดมามีชีวิตอยู่เพื่อคนอื่น แต่อีกด้านหนึ่งเป็น “ภาพดำ” ที่ขัดแย้งกัน เป็นเจ้าแม่ “กาลิ” ที่จะต้องรับการสั่งสอนมากกว่าชาย มีแบบแผนความประพฤติมากกว่า ทั้งในเรื่องของความเรียบร้อยอ่อนหวาน รักนวลสงวนตัว มีคู่ครองเมื่อถึงวัยอันควร และต้องรับผิดชอบเลี้ยงดูบุตร ฯลฯ

บทความนี้จึงสนใจที่จะศึกษาความเป็น “แม่หญิง” ที่ปรากฏในบทสູ່ขวัญอีสาน ซึ่งเป็นความรับรู้และความคาดหวังมีต่อผู้หญิง สะท้อนผ่านทางสถานภาพ บทบาท คุณธรรม และคุณสมบัติบางอย่างที่แม่หญิงถูกคาดหวังว่าควรจะเป็นหรือควรจะมีอย่างไร

ในบรรดาความเชื่อทั้ง ๙ อย่างของคนอีสาน มีความเชื่อเรื่องผีสิง เทวดา เครื่องรางของขลัง คาถาอาคม ฤกษ์ยาม ความฝัน ยากกลางบ้าน เป็นต้น (मारยาท กิจสุวรรณ. ๒๕๒๕ : ๑) ความเชื่อเรื่องขวัญน่าจะเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่เก่าแก่ที่สุดเรื่องหนึ่งที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ขวัญเป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตน แฝงอยู่ในร่างกายของมนุษย์ทุกคนตั้งแต่เกิดจนตาย และขวัญทำให้เกิดพลังใจ ทำให้เกิดชีวิตชีวา ความอยู่ดีมีสุข เมื่อใดก็ตามที่ขวัญออกไปจากร่างกาย เจ้าของขวัญก็จะเจ็บป่วย เป็นทุกข์ และอาจเสียชีวิตได้ จึงต้องเรียกขวัญให้กลับเข้าสู่ร่างกาย

๑. ลักษณะคำสູ່ขวัญ

คำสູ່ขวัญนั้นเป็นหัวใจของพิธีสູ່ขวัญเป็นสื่อสำคัญสำหรับขวัญ๓ ลักษณะ (วิไลวรรณ ชนิษฐานันท์. ๒๕๓๑ : ๑๑๖) คือให้ขวัญรู้ว่าผู้เรียกกลับคืนสู่เจ้าของขวัญ ให้ขวัญรู้ว่ามีความสำคัญต่อเจ้าของขวัญมาก และเป็นสื่อบอกขวัญว่าที่อยู่ที่เหมาะสมที่ควรคือร่างกายของเจ้าของขวัญพิธีสູ່ขวัญ ๓ ประเภท คือ สູ່ขวัญคน สູ່ขวัญสัตว์ และสູ່ขวัญวัตถุสิ่งของ (บุญธรรม ทองเรือง. ๒๕๓๖ : ๗๓-๗๕) คำสູ່ขวัญคน แบ่งออกเป็น ๒๒ ประเภท ดังนี้

- (๑) คำสูชัฎฐพระมหากษัตริย์
- (๒) คำสูชัฎฐเจ้านาย
- (๓) คำสูชัฎฐพระสงฆ์
- (๔) คำสูชัฎฐพระสงฆ์เถรานุเถระ
- (๕) คำสูชัฎฐนาคร
- (๖) คำสูชัฎฐคนธรรมดา
- (๗) คำสูชัฎฐกลุ่ม
- (๘) คำสูชัฎฐเทิง
- (๙) คำสูชัฎฐน้อย
- (๑๐) คำสูชัฎฐแม่มา
- (๑๑) คำสูชัฎฐแม่ลูกอ่อน
- (๑๒) คำสูชัฎฐบ่าวสาว
- (๑๓) คำสูชัฎฐแต่งงาน
- (๑๔) คำสูชัฎฐครบรอบวันแต่งงาน
- (๑๕) คำสูชัฎฐแม่อยู่กรรม
- (๑๖) คำสูชัฎฐแม่ออกกรรม
- (๑๗) คำสูชัฎฐคนป่วย
- (๑๘) คำสูชัฎฐเด็กน้อยชายและหญิง
- (๑๙) คำสูชัฎฐกอง
- (๒๐) คำสูชัฎฐพา
- (๒๑) คำสูชัฎฐหลวง
- (๒๒) คำสูชัฎฐยายหมอนหนึ่ง

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าคำสูชัฎฐที่น่าจะกล่าวถึงความสำคัญ “แม่หญิง” มีเพียง ๘ ประเภท คือข้อ (๑๐) - (๑๖) และข้อ (๑๘)

คำสูชัฎฐอีสานในแต่ละถิ่นจะมีเนื้อหารายละเอียดแตกต่างกันไปบ้าง แต่จะมีลักษณะร่วมที่สำคัญของการจัดลำดับเรื่องราวที่คล้ายคลึงกันอยู่ ๔ ประการ (ประมวล คิดค้น สัน.๒๕๒๑: ๑๕๐; บุญธรรม ทองเรือง. ๒๕๓๖ : ๑๓๓-๑๖๖) ดังนี้

(๑) อาร์มภบท หมายถึง ส่วนนำหรือส่วนเริ่มต้นของคำสูชัฎฐ จะกล่าวถึงวัน เดือน ปีอันเป็นมงคลที่ประกอบพิธีสูชัฎฐ มักขึ้นต้นด้วยคำว่า “ศรี ศรี”

(๒) ส่วนขยายความ หมายถึงเนื้อหาที่กล่าวถึงรายละเอียดของการสู่ขวัญชนิดนั้นๆ เป็นการขยายความในส่วนอรรถกถาให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ได้แก่ จุดมุ่งหมายและองค์ประกอบของการสู่ขวัญ

(๓) ส่วนสู่ขวัญ หมายถึง เนื้อหาที่กล่าวถึงการเรียกขวัญที่ล่องลอยไปที่ไหนๆ ให้มาสู่ตัวเจ้าของขวัญ โดยกล่าวถึงสถานที่ต่างๆที่ขวัญไป เรียกขวัญให้มาประจำอวัยวะและส่วนต่างๆในร่างกาย และกล่าวสภาพความอุดมสมบูรณ์เมื่อขวัญมาประจำอยู่ที่เดิม

(๔) ส่วนลงท้าย หมายถึง ส่วนจบของคำสู่ขวัญ เนื้อหาจะเป็นการอวยพรให้เจ้าของขวัญ ให้มีความสุขความสบายต่อไป

ส่วนรูปแบบคำสู่ขวัญนั้นเป็น “ฮ่ายที่ไม่กำหนดจำนวนคำในวรรค” กล่าวคือไม่กำหนดจำนวนคำในวรรคหนึ่งๆไว้ตายตัวคำในแต่ละวรรคจึงอาจจะมีมากบ้างน้อยบ้างขึ้นอยู่กับเนื้อความ ตั้งแต่ ๓ คำถึง ๑๕ คำ แต่ต้องมีการรับส่งสัมผัสจากคำสุดท้ายของวรรคหน้า ไปยังคำใดคำหนึ่งในวรรคถัดไปเสมอ เทียบกันได้กับ “ร้อยยาว” ในที่นี้เพื่อให้สะดวกต่อการศึกษาจึงได้จัดวรรคตอบใหม่

๒. วาทกรรมแม่หญิงที่ปรากฏในบทสู่ขวัญ

วาทกรรมแม่หญิง ได้แก่ ส่วนที่ ๒ คือ ส่วนขยายความอันเป็นเนื้อหาสำคัญ ที่แสดงถึงภาพแห่งความเป็น “แม่หญิง” ที่ปรากฏในคำสู่ขวัญอีสาน เป็นความรับรู้ สถานภาพ บทบาท คุณธรรม และคุณสมบัติ ที่เป็นทั้งบันทึกทางประวัติศาสตร์ และวรรณกรรม ที่นำไปสู่ความเข้าใจในความเป็นไปของความเป็นแม่หญิง สะท้อนผ่านคำสู่ขวัญดังนี้

[๑] คำสู่ขวัญเด็กน้อย

ยามเจ้ามาถือปฏิสนธิหน้าแม่	มามี้อถ้วยแก่ได้เก่าเดือน
ขึ้นเมื่อเฮื่อนว่าปวดท้อง	ฝูงพี่น้องขึ้นมานา
ฝูงลูกตาขึ้นมอลำ	เบิ่งแม่เจ้าข้าท้องปวดอยู่
	ออนซอน
แม่เจ้านอนแล้วลุกจักหลุด	แม่เจ้าเฮ็ดซึกสิเสี้ยนเหมือนใจ

แม่เจ้าจึงประสูติออกแล้ว	ตกคว่ำเป็นชาย
ตกนงายแม่ผู้หญิง	มือเปื่องขวาแม่เจ้าจับสายแห่
มือเปื่องซ้ายแม่เจ้าแฝสายปือ	แม่เจ้าโจมตีเอาเจ้าไปใส่ดัง
ปลงไว้แล้วดอกผีพราย	ไปหวายไว้เก็บผีเป่า
ผีนกเค้ามักฮ้องกุกกุ	แม่หลุกสุมาเอามือนี้
กลายกว่านี้วันหน้าแม่หลุกกุ	แม่จึงโจมตีเจ้าไปใส่อยู่
แม่จึงไกวอยู่ที่ต้อนตีต้อน	แม่เจ้าจึงกินน้ำอ่อน
ปากเปื่อยพอกสุข	เมื่อไฟลุกแม่เจ้าจึงฮ้อนหนนวย
ทัวระทวยเจ้าจึงได้ด่าป้อย	น้อยคำหล้าอย่าอ่อนแอแม่เนื้อ
ขวัญอ่อน	
แม่จึงใส่ชื่อเจ้าชื่อว่า	น้อยหล้าอ่อนทองศรี
มีผิวอ่อนงามอ้อย	น้อยจ้อยว้อยหน้าขาวเหิง ฯ

[๒] คำส่วขวัญบ่าวสาว

म्मจากอู่สายไหม	เป็นทราวม้วยอวนอ่อน
แก้มใสสอนhari	สาวผู้ดีใผ่อยากฮ่วม
คนอยากกร่วมเฮือนนอน	คนอ่อนซอนเหลือหลาก
งามหน้าผากนูดตา	กิริยาโอนอ่อน
งามทั้งอ่อนเลาดิง	สมเป็นหญิงคุณค่า
ไผ่กะว่าเป็นางแมน	มาแต่แกนสมสู่
งามทั้งคู่ชายหญิง	งามชายอิงมาแอบ
งามหญิงแนบทั้งสอง	มากินดองสมเฝ้า
พี่น้องเล่าทั้งสองทาง	ทั้งสาวนางและเจ้าบ่าว
พี่น้องปาวมาโฮม	คุณมาชมพอนहीं
คนแตกตื่นมาโฮมจัน	มารวมกันพอล้าน
ไปกล่าวด้านโอมเอา	ทั้งสองเฮาสมเฝ้า
เป็นบุญเก่าเฮาทั้งสอง	จึงมาครองเป็นคู่
ได้มาอยู่โฮมกัน	อยู่หลายวันตกแต่ง
แก้มแปงแสงนางแมน	พระยาแกนจากฟ้า
ส่งหน่อหล้าลงมา	สองขวัญตามาพบพ้อ
สองน้อยหน่ออินทร์แปลงไผ่	ได้แยงงามหยาดอ้อย
เป็นหน่อน้อยลูกพระพรหม	พระบรมเผินตกแต่ง
เกิดคนแห่งมาเห็นกัน	สายสัมพันธ์บุพเพสันนิวาส

ลงมาจากเดรื่อเซากาด
 ด้วเมียบกันอักหน่อ
 ไปทางใต้ให้เจ้าบอก
 อย่าซูลูเซยสะเภา
 คนตามมาบุตรรืออก
 เอาพระธรรมมาซูลอย
 สองจอมแพงให้อักเลิศ
 ให้ได้สมใจว่า
 ให้คนถือพอกโกฏี
 โทษหาญอย่ามาใกล้
 สองสามีภรรยาควรคู่

พระอินทราช่องลงมา แท้แล
 คือด้วถ่อเมียบพาย
 ให้เจ้าออกทางประตู
 ให้เจ้าได้บุตรตรา
 คำสอนบอกจงจดจำ
 ให้เจ้าค่อย ๆ อย่าเฝ้าแสง
 ให้ลูกเกิดมาซม
 ให้มีคำพอกือ
 โทษฮ้ายอย่ามาพาน
 ให้เจ้าได้เป็นเศรษฐี
 ให้เจ้าอยู่ ฮ้อยเอ็ดพันวัสสา ฯ

[๓] คำส่วขวัญแต่งงาน

ฝ่ายผูกแขนห้อยระย้า
 มาเซยซมสององค์อ่อน
 สองเนาอนนแขนกาย
 สองอนงค์ลูกของแม่
 โคตรวงศ์ยอขันโตก
 ยกลงมาตั้งใส่
 เพชรมานำพลอยต่อ
 เงินและคำเต็มถาด
 เอามาฮองตงแต่ง
 สองหัวใจมาอยู่ฮ่วม
 คนทั้งสองสมเฝ้า
 สองขวัญตามาพบพ้อ
 จังได้ยอขันนหมาก
 สมประสงค์ทั้งสองฝ่าย
 ผู้เป็นด้วอย่าแข็งคำเฝ้า
 ผู้เป็นเซยอย่าเสงเสียงปาก
 คั้นไปไฮ่กะให้มา
 ฝั้นเชือกข่าวจ้วควาย
 อย่าได้ ปากเกินด้ว
 ให้คือแม่ของโต
 อย่าซี้ดร้านนอนเวิน

มาจากฟ้าเมืองพรหม
 เข้าบ่อนนอนนหมอนหมอน
 ทั้งสองฝ่ายตกลง
 มาแนन्हเหือนหอ
 ถึกโฉลกเหลือตา
 ขันโตกใหญ่ทองคำ
 นิลมาก่อประดับนำ
 หลายแสนบาทสินดอง
 บได้แบ่งปันไ
 มาอยู่ร่วมเป็นหนึ่งแผ่นทอง
 เป็นคู่แก่นำมา
 จังให้พ้อมาขอ
 ไฮ่คำปากว่าตกลง
 เอาชากายเมียบแพง
 เห็นพ้อเฝ้าแม่เฝ้าให้ย้าเกรง
 อย่าไปถากคำจา
 คั้นไปนากะให้ด้ว
 อย่าตื่นสายลูกยกาก
 ผู้เป็นด้วให้อักเมียบจนแก่
 อย่าพาโลเลาะบ้าน
 อย่าไปเห็นสาวแก่

อย่าไปแก่งว่าวงศ์
 อย่าเว้าโผดคันเห็น
 อย่าไปใหญ่กว่าลุง
 อย่าไปต่าวงศ์วาน
 อย่าไปฟ้องชุมแซง
 ตื่นแต่เช้าก่อนด้วโต
 อย่าไปเคียดไวยาว
 คันไปนากะฮีบต่าว

ยินเสียงแคนอย่าไปพ็อน
 กลอง อย่างจงนองใส่ปู้ย่า
 คันไปมาให้คมเขี่ยม
 อย่าไปแสงพีดฟาด
 อย่าไปโสความเก่า
 อย่าไป เสริมผู้อื่น
 อย่าไปวนของเผิ่น
 คันเผิ่นวานจั่งส่อย
 เห็นโคตรเห็นวงศ์
 เห็นคนแก่ปากเว้าจาไซ
 อย่าไปด่าพี่น้องทั้งด้ว
 ยามขึ้นโคกหาพินหาตอง

อย่าได้เล่นป่าหมู่ป่าฝูง
 อย่าได้ขาดความ เว้าซานไซ
 คันเห็นป่าให้ว่าดีอลุง
 อย่าว่าปอบผีห้าผีภู
 อย่างลับกลอกปู้ย่าวงศา
 ฮักคือพ่อคือแม่ปู้ย่าของโต
 อย่าไปบอกใช้สิ่งเอาของ
 กว่าสิได้ลูกเผิ่นมาแยง
 ผู้เป็นด้ว
 ด้วพากันชุดตอ
 มาอยู่บ้านดอมกัน

อย่าไปโกงใส่โคตร
 เอ็ดบ่เป็นให้ถามไถ่
 อย่าไปสูงกว่าป้า
 อย่าไปพาลพี่น้อง
 ผู้เป็นเมียอย่าแข็งปากเว้า
 อย่าเสียงไวสุยเสียด
 คันไปไฮกะ ฮีบมา
 เห็นผู้บ่าวอย่าแซนแลน

อย่าไปย่อนใส่เสียง
 อย่าไปด่าอาวอา
 อย่าให้เสื่อม ชุมแซง
 อย่าประมาทปู้ย่าโต
 อย่าไปเล่าความเดิม
 อย่าไปตื่นเสียงคน
 คันเผิ่นเอิ้นจั่งซาน
 ให้ไปด้อยมาด้อย
 อย่าไปโกงเถียงพ่อเถียงแม่
 อย่าจัญไรป้อยผีป้อยห้า
 อย่าเมามั่วสุราเบี่ยโบก
 อย่าเสียงห้องร้องเพลงแอ่น
 แอ่น
 คันเห็นลุงให้ว่ากะบาด
 ไปทางใต้อย่าได้ช้า
 อย่าหัวสูงไปหมอบมานหมอบ
 อย่าซูลูเอาของบ่บออก
 ยามไปมาให้วนเวียนแเว
 อย่าพาลต่อแหลลลอนหลอก
 ฝิดุธรรมนองครองของลูกไก่
 อย่าเว้าแข็งคำหวานโอนอ่อน
 มากินหัวจ้ำป่น
 ด้วพายอเงินล้าน
 ขวัญสองเจ้าเหี้ยวพะลันมาต่วน

พากันชวนห่มห้องนอน	ซ้อนหน่วยหมอนมาอยู่
ซ้อนซอนคู่หม่มหมาว	เมียนอนตำผ้าให้นอนสูง
เตียงไม้ยุงพ่อแม่แต่งไว้	เผินแต่งให้มานใส่ทั้งสอง
หมอนมาสองเฮียงกันเป็นคู่	เผินให้อยู่หน้ากันอย่าหนี
หลายนานปีจนแก่จนเฒ่า ฯ	

[๔] สู่ขวัญแม่มาจน

ตัวอยู่ถ้าฟันผ่าฟันตอ	ของสองฮับอยู่ไฟหาไว้
มีไหนดม้อหารอเมียว่อน	กระบวยตักน้ำฮ้อน
ทั้งพร้อมแม่สะแน	ผ้าหาไว้เต็มใจบให้ห่าง
ทางหยูกยาบได้เว้นเว้นมือดำแลง	บ่อให้แห้งในโอ่งเต็มไห
วาริใสใส่ลงปลงไว้	ตัวตามใจเมียวแก้ว
ฟันตอของสอย	ตัวรอดคอยแต่อ่อนหล้าคอยถ้าแต่
	สิมา

[๖] สู่ขวัญแม่ลูกอ่อน

วันนี้วันปลงตั้ง	จอมเฮือนแม่ลูกอ่อน
หวิดบ่อนตาย	หายบ่อนไขนางให้อยู่หน้า
ขอให้มาสู่	ค้าชูสอยอย่างถอยหนี
บารมีแสนพล	แห่แหนแพนด้าม
นางงามหล้า	กายาเหลืองหล้านอนอยู่แคว
แผ่อยู่ไฟกินน้ำฮ้อน	ผวนหล้าผ่านมา
ได้หลุมฟ้า	ลำบากแสนสาหัส
นอนขวางไฟ	บ่มีเย็นเหนือ
เมียนอนปัง	เปิดโตจนจ้อย
ผู้ตัวคอยนั่งจ้อง	มองได้สอยบ่เป็น
เปิดกรรมเวรนางแล้ว	เลยมาเป็นแม่ลูกอ่อน
เขาเป่ากินน้ำฮ้อน	นอนเทิงแม่สะแน ฯ

[๗] คำสู่ขวัญแม่อยู่กรรม

ศรีศรีมือนี่แม่่มือดี	มือราศีหมดหายจาก
หมดความยากแหวคะลำ	หมดชอยกรรม นำไล่
ออกไฟใหม่เซามีแสง	ศรีจอมแพงทนลำบาก
แสนทุกข์ยากนอนผิงไฟ	ทรมาณหัวใจอุกอึ้งเอา

คืดนำเจ้าลูกของตน
 นอนอยู่บ่อนแม่สะแน
 แม่บ่ห่างพอวา
 แสนทุกยากข์ทรมาน
 นอนอยู่บ่อนเสียงออแอ
 ลูกฮ้องแอ่วหิวนม
 ใจแม่ผูกเกิดสงสาร
 ขางไฟปั้งจี
 แม่อดทนกินน้ำฮ้อน
 แม่บรรทมบ่พอจิบ
 เสียงหายใจบ่ฮอดท้อง
 ถึงเวลาอาบน้ำฮ้อน
 เบ็งลูกอ่อนนอนในเปล
 คืดนำแก้มปั้งสิ่งบุตรตน
 นอนบ่ช่วงไปมา

หย่างอ่อมอ้อยเวียนหัว
 บ่หยับออกขางไฟ
 แม่ลูกอ่อนนอนสะแน
 ลูกนอนช่วงอยู่ไปมา
 ฮ้อนบ่ปากไฟลน
 ทุกข์บ่หยอยเหลือหลาย
 แม่ลูกอ่อน ทรมาน
 อยู่กับที่ปานตาย
 โบราณให้นอนตะแคง
 เจ็บไปรวดกายา
 แม่นอนห่างสิบสามคืน
 ปวดหน้าแข่งหน้าชา
 แสนลำบากกินนอน
 เจ็บฮอดไหล่หลังแอว ฯ

นางสู้ทนกินน้ำฮ้อน
 ผ่างแม่เอาแขนพาดคิง
 ควันเข้าตาและเข้าปาก
 แสนสงสารลูกอ่อน
 เสียงงอแงดินกะแด้ว
 สองมือโซมโจมเอาลูก
 จั่งได้ทรมาน
 หนึ่งอยู่ที่ไฟลน
 ย้านลูกอ่อนหิวนม
 แม่ก็รีบตื่นจู้ไฟ
 นอนล่องหน่องบ่ไปมา
 บ่เดือดร้อนใจสับสนฮีห้อนฮีห้อน
 เดินโซเซแม่หวัง
 สาละวนเป็นหวัง
 เขียดสองขาอยู่ส้วยล้วย ส้อย
 ล้อย
 ทางผู้ผู้หาพินหาตอก
 เบ็งบ่อนใดหนึ่งพอง เป็นบ่อน
 แม่หวังแทนเป็นหวัง
 พวงขวัญตาเหลือ หลาก
 แม่อดทนจนจ่อย
 เกือบว่าตายแม่ฮ้อน
 แสนสงสารอยู่กรรมนำจี
 สินอนหงายกะบ่ได้
 พลิกโตแวงกะเจ็บปวด
 ทั่งหูตาบ่สว่าง
 จนหมดพินหลายแหล่ง
 ทั่งหูตาและปาก
 บ่มีหมอนหนุนใส่

[๘] คำสู่ขวัญแม่ลูกอ่อน
 วันนีวันปลงตั้งจอมเขื่อนแม่ลูกอ่อน

หวัดบ่อนตายหายบ่อนใช้นางไต้ยู่หน้า
 ขอให้มาสู่ค้ำชูสอยอย่างถอยหนี
 บารมีแสนพลแห่งแห่นแพนด้าม
 นางงามหล้ากายาเหลือองหล้านอนอยู่แตร
 แผ่อยู่ไฟกินน้ำฮ้อนผอวนหล้าผ่านมา
 ได้หลุมฟ้าล้าปากแสนสาหัสนอนผ่างไฟ
 บ่มีเย็นเนื้อ เมียนอนบึงเปิดโตจนจ่อย
 ผู้ฉั่วคอยนั่งจ้องมองได้สอยบ่เป็น
 เปิดกรรมเวรนางแล้วเลยมาเป็นแม่ลูกอ่อน
 เขาเป่ากินน้ำฮ้อนนอนทิ้งแม่สะแนน

๓. คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของแม่หญิง

ตามกรอบแนวคิดของคำสุ่ขวัญ

คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของแม่หญิง ตามสถานภาพแห่งความเป็นเพศหญิง และพัฒนาการของช่วงวัยเด็ก สู่วัยรุ่นจนถึงวัยผู้ใหญ่รวมทั้งสภาพแวดล้อมด้านครอบครัวเครือญาติ และสังคมสามารถสรุปความตามลักษณะต่างๆ ได้ดังนี้

๓.๑ คุณสมบัติแม่หญิง ของความเป็น “เพศหญิง” อันพึงประสงค์ ได้แก่ แม่หญิงต้องเป็นกุลสตรี คือถึงมีคุณสมบัติ ๑๐ อย่าง คือ

- (๑) ประพฤติปฏิบัติอยู่ในฮีตคลองอันดีงาม
- (๒) มีความขยันหมั่นเพียรในหน้าที่การงาน
- (๓) มีกิริยาวางอ้นางดงาม ไพเราะ มีความสงบเสงี่ยม

เจียมตัวในการพูด เดีนและนอน

- (๔) การแต่งกายให้รัดกุมเรียบร้อย
- (๕) รู้จักแสวงหาความรู้
- (๖) มีความสามารถในงานบ้านงานเรือนเช่นทอผ้าถักร้อย
- (๗) มีความสามารถในการทำอาหารอร่อย
- (๘) แม่หญิงต้องมีความบริสุทธิ์ รักนวลสงวนตัว
- (๙) แม่หญิงต้องมีคุณธรรม จริยธรรมและศีลธรรม
- (๑๐) แม่หญิงควรมีคู่ครองเมื่อถึงวัยอันควรไม่ควรครอง

ตัวเป็นโสดเพราะผู้ชายที่ไม่เกรงใจอาจลวนลามด้วยวาจาบ้าง ด้วยการกระทำบ้าง

๓.๒ ครอบครัวและเครือญาติ

คุณลักษณะของความเป็น “ครอบครัวและเครือญาติ” อันพึงประสงค์ อธิบายได้ดังนี้

- (๑) หญิงที่ควรเลือกเป็นคู่ครองมีกิจกรรมยามดีมีความสามารถในการเรือน
- (๒) คู่สมควรมีศักดิ์และฐานะที่เหมาะสมกัน
- (๓) หญิงและชายที่เป็นกำพร้าไม่ควรนำมาเป็นคู่สมรส
- (๔) มีคุณธรรมและจริยธรรม
- (๕) มีความขยันหมั่นเพียร
- (๖) รูปร่างหน้าตาดีหรือความงาม

๓.๓ ครอบครัว-ครองเรือน

คุณลักษณะของความเป็น “ครอบครัว-ครองเรือน” อันพึงประสงค์ อธิบายได้ดังนี้

- (๑) นิยมการแต่งงานตามประเพณี
- (๒) การครองเรือนที่ดี ควรอยู่กันด้วยความสุข
- (๓) การเข้าใจไม่มีเรื่องทะเลาะเบาะแว้งกัน
- (๔) การปฏิบัติตามฮีตคลอง (๕ อย่าง)
- (๕) รู้จักฐานะหน้าที่ของตน (๒๐ ข้อ)
- (๖) มีความขยันหมั่นเพียรในการสร้างฐานะให้มีความมั่นคง
- (๗) รู้จักทำบุญให้ทานรักษาศีลสัตย์และเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น

๓.๔ ระบบบิดามารดาและบุตร

คุณลักษณะของความเป็น “บิดามารดาและบุตร” อันพึงประสงค์ อธิบายได้ดังนี้

- (๑) บิดามารดาต้องรับผิดชอบเลี้ยงดูบุตร
- (๒) บิดามารดามีสิทธิในวิถีชีวิตของบุตร
- (๓) พี่น้องควรรักและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

๓.๕ บุตรหลาน

คุณลักษณะของความเป็น “บุตรหลาน” อันพึงประสงค์ อธิบายได้ดังนี้

- (๑) เคารพ เชื่อฟังบิดามารดา ปู่ย่าตายาย ที่แนะนำสั่งสอน

- (๒) ละเว้นการทำชั่ว กระทำแต่สิ่งที่ดีงามให้สมกับที่ได้สืบสกุล
- (๓) เมื่อน้อยให้เรียนวิชา
- (๔) ให้หาทรัพย์สินมาเมื่อเติบโตใหญ่
- (๕) เลี้ยงดูบิดามารดา ปู่ย่า ตายาย ตอบแทนบุญคุณท่าน
- (๖) รักษาทรัพย์สมบัติที่ท่านมอบให้
- (๗) ยายามสร้างตนเองให้เป็นหลักฐานเป็นที่พึ่งของญาติพี่น้องได้

บทสรุป สถานภาพ คุณสมบัติ และบทบาทหน้าที่ของ “แม่หญิง” ที่สังคมได้ร้อยเรียงและจาระไนผ่านคำสุ่อวัญ ได้แสดงถึงภาพรวมทั้งหมดที่เชื่อมโยงกับวิถีการปฏิบัติของชาวอีสาน

ครอบครัวชาวอีสานที่อยู่กันครอบครัวใหญ่ มีการอยู่ร่วมกันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัยผู้น้อยมีความอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ จากจุดเริ่มต้นของการสร้างครอบครัวใหม่

ภาพของลูกสะใภ้ที่แต่งงานเข้าไปแล้วมีความอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ ย่อมเรียกความเอ็นดูและรักใคร่ได้มากกว่าการแสดงกริยาก้าวร้าวไม่ให้เกิดกรณีเช่นเดียวกันผู้ใหญ่เองก็ต้องเป็นผู้ที่มีคุณธรรมในจิตใจ ยึดมั่นในกรอบของความดี

คนโบราณก็จะมีวิธีการสอนการใช้ชีวิตคู่ให้สามารถอยู่กันอย่างมีความสุข ความรักและเอื้ออาทรกัน บทบาทของสามีสำคัญในเรื่องการทำมาหากิน เลี้ยงดูภรรยา ไม่เล่นการพนัน หรือเมาเหล้า หาเงินมาได้ก็ต้องให้ภรรยาเอาไว้และจะต้องเคารพและเกรงใจญาติทางฝ่ายภรรยา เช่นเดียวกับภรรยาเองก็ต้องเกรงใจญาติทางฝ่ายสามี ให้ความช่วยเหลือดูแลญาติพี่น้องของสามีเสมือนญาติพี่น้องของตัวเอง

แต่บทบาทของภรรยาจะเน้นหนักในเรื่องการดูแลบ้านเรือน ทรัพย์สมบัติที่สามีหามาให้นั้นก็จะต้องดูแลเก็บรักษาให้ดี ใช้จ่ายเฉพาะเท่าที่จำเป็นเท่านั้น นอกจากนี้ภรรยาที่ดีจะต้องพูดจาไพเราะ ไม่ส่อเสียด คู่สามีภรรยาที่จะต้องอยู่กันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัย ช่วยเหลือเกื้อกูลทั้งครอบครัวตัวเองและญาติพี่น้อง เวลาเมื่อเรื่องขัดแย้งกันก็อย่าได้ใช้อารมณ์ ความรุนแรงต่อกัน ในขณะที่อีกบทบาทที่จำเป็นต้องดำรงอยู่กับการเป็นสามีภรรยาก็คือการเป็นเชยและสะใภ้ และเพื่อให้ครอบครัวสามารถอยู่ร่วมกันอย่างรื่นรมย์

เมื่อครอบครัวมีสมาชิกใหม่ขึ้นมา บทบาทการเป็นพ่อแม่ก็เกิดขึ้นตามมา หน้าที่ของแม่จึงต้องเลี้ยงลูกอย่างอดทน แม้ว่าจะต้องเหนื่อยกับการดูแลให้นม กล่อมนอน หรือทำความสะอาดให้ขนาดไหนก็ไม่บ่น ส่วนพ่อเองก็ต้องเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว ตามใจภรรยาเพื่อให้มีความสุข และเลี้ยงลูกให้เติบโตต่อไป

ในส่วนของลูกเองก็มีข้อปฏิบัติซึ่งในเรื่องบทบาทของลูกว่าจะต้องทำงานหาเลี้ยงพ่อแม่ให้มีความสุขตลอดเวลา ดูแลเรื่องอาหารการกินอย่าให้พ่อแม่ต้องมาทำเอง ในยามที่พ่อแม่เจ็บไข้ได้ป่วยจะต้องคอยดูแลอย่างใกล้ชิด ซึ่งการทดแทนบุญคุณพ่อแม่นี้ควรจะทำตั้งแต่เมื่ออายุยังน้อย ไม่ต้องคอยให้พ่อแม่แก่เฒ่าแล้วค่อยทำ ซึ่งจะต้องอยู่บนพื้นฐานของการมีศีลมีธรรมตามที่ปฏิบัติกันมา หากเป็นดังนี้แล้วลูกหลานก็จะรู้สึกรัก และอบอุ่นใจ

คำสุชวัณอีสานจึงนอกจากจะเป็นเพียงพิธีกรรมที่ประกอบขึ้นโดยอ้างอิงเหตุการณ์ บุคคล และสถานที่ต่างๆ เพื่อแสดงความชื่นชนยินดีและเต็มพลังจิต ให้กำลังใจเข้มแข็งกล้าหาญเป็นเรียกขวัญมาสู่ตน จึงเรียกสั้นๆ ว่า “สุชวัณ” แต่สาระสำคัญคือการพรรณนาสถานภาพ และบทบาทหน้าที่อันเป็นภารกิจที่ยิ่งใหญ่ของความเป็น “แม่หญิง” ที่สังคมคาดหวังให้ปรากฏอยู่ตลอดไป ฯ

บรรณานุกรม

- จินดา ดวงใจ. ประมวลสุขวัณโบราณ. ขอนแก่น : คลังนาหาวิทยา, ๒๕๓๖.
- บุญธรรม ทองเรือง. วรรณกรรมคำสุขวัณอีสาน. ปรินิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๓๖. อัดสำเนา.
- ประมวล คิตคินสัน. คติชนชาวบ้านการศึกษาในด้านมานุษยวิทยา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ แพร์พิทยาอินเตอร์เนชั่นแนล, ๒๕๒๑.
- มารยาท กิจสุวรรณ. ความเชื่อดั้งเดิมของคนไทย. กรุงเทพฯ : ศูนย์วัฒนธรรมพื้นบ้าน แห่งชาติ, ๒๕๒๕.
- วิไลวรรณ ชนิษฐานันท์. “คำเรียกขวัญบันทึกประวัติศาสตร์โบราณและสัญลักษณ์และความหมาย,” รวมบทความประวัติศาสตร์. ๑๐ : ๑๑๔- ๑๒๑ กุมภาพันธ์, ๒๕๓๑.